

A határon túli magyar nyelvváltozatok és a nyelvi variativitás

1. Bevezetés. Jelen tanulmány célja a nyelvi variativitás és a határon túli magyar nyelvváltozatok¹ összefüggésrendszerének bemutatása, különös tekintettel a kontaktusváltókra. Egy korábbi dolgozatunkban részletekbe menően foglalkoztunk a variativitás terminológiai kérdéseivel, illetve a különböző (elsősorban a magyar, orosz és német) nyelvű szakirodalmakban megjelenő variánsstipológiákkal (vö. LŐRINCZ G. – LŐRINCZ J. 2020), ezért a nyelvváltozatok többszintű kapcsolatrendszerének jobb átláthatósága érdekében most csak röviden utalunk újra a legfontosabb összefüggésekre.

2020 augusztusában megjelent A magyar nyelv Romániában (Erdélyben) című kiadvány (BENŐ–PÉNTEK 2020), amellyel a Kárpát-medencei magyarság nyelvváltozatainak részletes leírása teljessé vált,² ezáltal pedig a nyelvi variativitás kérdésköre is tágabb összefüggésrendszerben vizsgálható.

A nyelvi variativitás szempontjából nemcsak a magyar sztenderd³ és különböző állami változatainak⁴ kapcsolata fontos, hanem az egyes országok nyelvváltozatainak (nyelvjárásainak, szaknyelveinek) egymáshoz való viszonya is. A szóban forgó jelenség továbbá minden nyelvváltozaton belül külön-külön is leírható (leginkább a lexikai szinthez kapcsolódva),

¹ A nyelvváltozat fogalmának meghatározása bonyolult feladat, éppen ezért számos definíciója létezik. Jelen dolgozat szempontjából közülük legcélravezetőbb az a meghatározás, mely szerint a nyelvváltozat egy adott nyelvnek olyan változathalmaza, amelyet beszélői azonos szabályok szerint működtetnek, ezzel együtt pedig rendszerszerű különbségeket hordoz az adott nyelv többi hasonló alakulatával szemben (vö. KISS 2003: 26).

² A kárpátaljai nyelvhasználat jellegzetességeit tárgyaló (CSERNICKÓ 1998), illetve a vajdasági vonatkozásokat bemutató (GÖNCZ 1999) monográfia még az ezredforduló előtt, a szlovákiai sajtóságokat ismertető az ezredfordulón (LANSTYÁK 2000), az ausztriai és szlovéniai jellemzőket részletező csak jó tíz évvel később (SZÉPFALUSI–VÖRÖS–BEREGSZÁSI–KONTRA 2012), a horvátországi pedig öt évvel ezelőtt (FANCSALY – GÚTI – KONTRA – MOLNÁR LJUBIĆ – OSZKÓ – SIKLÓSI – ŽAGAR SZENTESI 2016) jelent meg.

³ A *sztenderd* terminust a dolgozat egészében kizárólag a magyarországi kodifikált nyelvváltozat jelölésére használjuk, ez azonban nem jelenti azt, hogy nyelvszemléletünk egyközpontú lenne.

⁴ Az *állami változat* szinonimájaként a szakirodalomban a *területi változat* megnevezés is használatos (vö. pl. JAKAB 1998: 25), de a terminológiai egyértelműség érdekében az utóbbi terminust a nyelvjárásokkal való összefüggése miatt (vö. KISS 2003: 27) nem alkalmazzuk.

az egyes nyelvváltozatok szoros kapcsolatából következően pedig az egy nyelvváltozaton belüli variánsokon (pl. a sztenderd kettős alakváltozatai) kívül beszélhetünk különböző nyelvváltozatokban (pl. sztenderd-nyelvjárási vagy sztenderd-szaknyelvi), illetve akár különböző nyelvekben (pl. szlovák-magyar) élő alakváltozatpárokról is.

2. A határon túli nyelvváltozatok általános jellemzői. A magyar nyelv a Kárpát-medencében – más-más tényezők hatására – jelenleg nyolc országban változik. „Az 1920-ban és 1945-ben létrehozott európai államhatárok eredményeként a Magyarországgal határos utódállamokba került őshonos és többnyire összefüggő tömbökben élő magyar etnikum történetileg, nyelvi, néprajzi és kulturális szempontból szervesen régiókra lett szétszabva. Ezáltal a magyar nyelv-közösség kommunikációs hálózata is darabokra lett szétszakítva. Az utódállamok az egyes így kialakult magyar régiókat a lehető legteljesebb mértékben izolálták a magyar anyaországtól és a többi térségtől” (TOLCSVAI NAGY 2017: 150). Az 1990-es években ezeknek a folyamatoknak az ellensúlyozása érdekében indult el a határtalanítás programja, amely elsősorban azokra a lexikológiai, lexikográfiai és korpusznyelvészeti munkálatokra vonatkozik, amelyeknek célja, hogy az anyaországi nyelvészeti kiadványokban (pl. értelmező szótárak, idegen szavak szótárai, helyesírási szótárak, szinonimaszótárak, nyelvtanok, különböző témájú kézikönyvek⁵ stb.) jelentőségükhöz mérten, azaz az egyes kisebbségek beszélőinek számarányát szem előtt tartva, megjelenjenek a magyar nyelv határon túli változatai is, vagyis ezek a szótárak, adatbázisok stb. ne csak a magyarországi magyar nyelvváltozatokkal, hanem az egyetemes magyar nyelvvel foglalkozzanak (vö. LANSTYÁK 2006a: 60).

Ennek a folyamatnak az elindítása azonban egyáltalán nem volt egyszerű: a nehézségeket és az 1990-es évekre kicsúcsosodó vitás nyelvészeti kérdéseket a *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* című gyűjteményes kötet (KONTRA–SALY szerk. 1998) szemlélteti és összegzi. (A kötetben szereplő írások korábban már megjelentek különböző folyóiratokban, a rájuk való hivatkozás során azonban az egyszerűség kedvéért mindig csak a másodmegjelenés dátumát, vagyis a kötet kiadásának évét tüntetjük fel.) Két központi témája közül az egyik a magyar nyelvvel kapcsolatos. A vitában részt vevő nyelvészek egyik csoportja a nyelvművelés hasznosságát próbálta igazolni (vö. pl. DEME 1998.; KEMÉNY 1998), a másik azonban arra mutatott rá (vö. pl. KONTRA 1998; LANSTYÁK 1998a), hogy a szóban forgó nyelvészeti szemléletmódnak milyen káros hatásai vannak, különösen a kisebbségek körében, mivel a nyelvművelők sokszor olyan nyelvi jelenségeket helytelenítenek, amelyek kétnyelvű környezetben természetesnek tekinthetők. A másik parázs vitát kiváltó kérdés a magyar nyelv egy-, illetve többközpontúságát érintette. Az egyik nézőpont szerint a magyar nyelvnek az utódállamokban csak területi, regionális köznyelvi változatai alakultak ki, amelyek kisebb-nagyobb mértékben magukon viselik a többségi nyelvek jellemzőit is (vö. pl. JAKAB 1998; BENKŐ 1998), a másik szerint azonban

⁵ A szótárak közül ilyen az ÉKsz.² és az Osiris Idegen szavak szótára (TOLCSVAI NAGY 2007), a korpuszok közül pedig az MNSz2., illetve a Termini Kutatóhálózat adatbázisa.

a magyar nyelv többközpontúvá vált: igaz, a határon túli központok csak részlegesek, tehát a széttagolódás nem olyan mértékű, mint más nyelvek esetében (vö. LANSTYÁK 1998b, 1998c). „[A] magyar nyelv egységét csakis úgy lehet fenntartani, ha tudomásul vesszük, hogy magyarul beszélni többféleképpen is lehet, és ez így van rendjén. Ez nem azt jelenti, hogy már nem érvényes a »csak egy magyar nyelv van« tétele” (SZILÁGYI N. 2008: 115). Ez a paradoxonnak látszó megállapítás azért lehetséges, mert a Magyarországot körülvevő államokban beszélt kisebbségi nyelvváltozatok egyszerre ha s o n l í t a n a k is az anyaországiakra, de e l i s t é r n e k tőlük. Az azonosságokból ugyan jóval több van, mint a különbségekből, utóbbiak azonban egyáltalán nem elhanyagolhatóak, ami szükségessé teszi pontos számbavételüket (vö. KONTRA 2006: 385). A határtalanítás folyamatának szimbolikus jelentősége tehát abban áll, hogy rámutat: a magyar nyelvterület határai nem esnek egybe az országhatárokkal, azaz a k u l t u r á l i s n e m z e t fogalma nem azonos a n e m z e t á l l a m fogalmával, ezáltal pedig az eddig megbélyegzett beszélőközösségek legitimálódni tudnak (vö. KOLLÁTH 2007: 82; PÉNTÉK 2004). A szociolingvisztikai kutatások tehát nem a magyar nyelv nagyfokú szétfejlődését igazolják, hanem rámutatnak a lehetséges leépülésre, a funkcionális térvesztésre, a nyelvi rendszer eróziójára, a nyelvi kompetencia szűkülésére, ami elsősorban az utódállamokban huzamosan korlátozott fontos nyelvhasználati szinterek létevel, a kialakuló, egyre nagyobb teret hódító felcserélő kétnyelvűséggel, valamint az államnyelv dominanciájával magyarázható (vö. PÉNTÉK 2017: 192).

A bevezetőben ugyan utaltunk rá, hogy 2020-ban a Kárpát-medencei magyarság körében használt nyelvváltozatok jellegzetességeinek részletes leírása teljessé vált, jelen tanulmányban azonban csak a két legnagyobb határon túli – a romániai és a szlovákiai – beszélőközösség nyelvhasználati sajátosságainak a variativitáshoz fűződő kapcsolatrendszerével foglalkozunk.⁶ A nyelvi variativitás vizsgálata a kisebbségi magyar nyelvváltozatok körében azért célravezető, mivel bennük „minden valószínűség szerint több az alakváltozat, mint a közmagyar szókincsben. [...] Ennek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy e sajátos szókincs elemei nemrég kerültek be a nyelvbe, s még nem volt idejük megszilárdulni, annál kevésbé, mert sok esetben beszélt nyelvi, sőt megbélyegzett elemekről van szó, melyek mögött nem áll támogatólag semmilyen intézményrendszer” (LANSTYÁK 2006a).

A magyar nyelv szlovákiai változatainak legátfogóbb bemutatásával egy monográfia és egy – tematikáját tekintve – monografikus jellegű kötet foglalkozik. A monográfia *A magyar nyelv Szlovákiában* (LANSTYÁK 2000) címet viseli, a kötet pedig a *Magyarok Szlovákiában* elnevezésű sorozat *Nyelv* című – hetedik – része (SZABÓMIHÁLY–LANSTYÁK szerk. 2011). A szóban forgó kiadványok a szlovákiai magyar nyelvhasználat szinte összes színterét érintik, utóbbi pedig tudományterületek (névtan, dialektológia, kontaktológia stb.) szerint is tagolódik.

A magyar nyelv romániai változataival foglalkozó munkák közül szintén két monográfiát célszerű megemlíteni. Az első a bevezetőben már

⁶ Ennek legfőbb oka, hogy a variativitáshoz kapcsolódó jelenségek kidolgozottsága a többi kisebbségi nyelvváltozat esetében nem olyan mértékű, hogy érdemben tudnánk foglalkozni vele.

említett A magyar nyelv Romániában (Erdélyben) című kiadvány (BENŐ–PÉNTEK 2020), a második pedig a Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban (BENŐ 2014). Igaz, hogy az utóbbi a kontaktusjelenségek ismertetésére fókuszál, de – ahogy a fentiekből részben már kiderült – elsősorban éppen ezek azok, amelyek a határon túli magyar nyelvváltozatokat megkülönböztetik az anyaországiaktól.

A szlovákiai, illetve a romániai magyar nyelvváltozatok (a magyarországiakhoz hasonlóan) egyrészt horizontálisan, másrészt vertikálisan tagolhatóak. Az első csoportba sorolható a magyar sztenderd szlovákiai és romániai változata, a nyelvjárások és a regionális köznyelvek, a másikba pedig a különböző regiszterek, melyek keretein belül megkülönböztethető a (koinészerű) beszélt nyelv és a szaknyelvek (vö. LANSTYÁK 2000: 152–156; PINTÉR 2008: 13; PÉNTEK–BENŐ 2020: 83–107). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez a megközelítésmód problémákat is felvet, hiszen a nyelvváltozatok a spontán beszédben nem léteznek „tisztá” formájukban, érintkeznek egymással, átfedik egymást, nehezen elkülöníthetők, és az egyes beszélők nyelvhasználatában rendszerint több nyelvváltozat érvényesül, gyakran közveleges módon (vö. pl. LANSTYÁK 1998d: 13–16).

3. A variánsok meghatározása. A nyelvi variánsok különböző típusainak rövid ismertetése előtt meg kell fogalmaznunk egy adekvát definíciót, ugyanis a szakirodalomban – mind a magyar nyelvűben, mind pedig a nemzetköziben – sok terminológiai pontatlansággal, átfedéssel találkozunk a vizsgált nyelvi jelenség kapcsán. A feladat nem egyszerű, mivel a nyelvészetben nincs egy általánosan és egységesen elfogadott variánsdefiníció. Ennek legfőbb oka, hogy a különböző nyelvi szintek variánsai más-más alaki és szemantikai tulajdonságokkal rendelkezik(nek). Mivel a variánsokat is érintő legtöbb nyelvészeti kutatás a lexémaszintre összpontosít, ezért ennek a nyelvi síknak a variánsaival kapcsolatban találjuk a legpontosabb definíciót a szakirodalomban. A lexikai variánsok olyan nyelvi változatok, amelyek alakilag nagyon hasonlóak (csak részleges, fonetikai, de nem morfémaértékű alaki eltérést mutatnak), referenciális (denotatív) lexikai és grammatikai jelentéseik teljesen azonosak, pragmatikai jelentéseik azonban a legtöbb esetben eltérőek, azaz közöttük az egyes nyelvrétegbeli kommunikációs helyzetekben való felhasználhatóságukban mutatkozik különbség (vö. LŐRINCZ J. 2009: 110). Ez a definíció kiindulási pontul szolgálhat a többi nyelvi szinten megjelenő variáns szemantikai és alaki tulajdonságainak a meghatározása során, de azokra teljes mértékben nem alkalmazható. A fonémavariánsoknak ugyanis például a képzési helye vagy módja többnyire közel azonos (ezzel együtt pedig a funkciójuk is), önálló jelentésük viszont nincs, mivel csupán jelemek. A szövegvariánsokkal kapcsolatban viszont azt mondhatjuk, hogy két szöveg akkor tekinthető egymás variánsának, ha jelentéseik megegyeznek, a jelentésbeli azonosságnak azonban az alaki hasonlóság nem szükségszerű velejárója. A variánsok egy részét tehát alaki, másokat jelentésbeli, megint másokat alaki és jelentésbeli hasonlóság/azonosság is jellemez. A nyelvi azonosság feltételeként a variánsok esetében tehát azok referenciális értékazonossága mérvadó, szociális

és stilisztikai (azaz pragmatikai) jelentésük alapján viszont szembeállíthatók egymással (vö. LAVANDERA 1978: 174).

A variativitás kapcsán meg kell említenünk a különböző mértékű alak- és jelentéshasadást mutató alakváltozatok kérdését is, amelyek három csoportba sorolhatók: funkcionális elkülönülést mutató variánsok, a teljes szóhasadás körébe tartozó önálló lexémák, valamint a részleges alak- és jelentéshasadást mutató alakvariánsok. Az első esetben egy lexéma alakvariánsairól van szó, amelyek denotatív jelentései azonosak, de pragmatikai jelentéseik eltérést mutatnak: *kapsz – kapol – kapú*. A második esetben önálló lexémák jönnek létre, melyek esetében szinkrón nyelvi síkon teljes jelentésselkülönülés figyelhető meg még akkor is, ha nagyfokú alaki hasonlóságot mutatnak: *nevel – növel, megvesz – megveszik*. A harmadik eset pedig a kettő közötti átmenetet képviseli, ugyanis nehezen dönthető el, hogy két önálló lexémáról vagy egy lexéma alakváltozatairól van-e szó: *átnyúl – átnyúlik, áldoz – áldozik* (vö. ELEKFI 1996; LŐRINCZ J. 2009: 103–108).

3.1. Variativitás a különböző nyelvi szinteken. Mivel dolgozatunkban a különböző nyelvváltozatok és nyelvek – ezen belül pedig a l e x é m á k é s s z ó - a l a k o k – variativitással kapcsolatos vonatkozásainak néhány jellemzőjét vizsgáljuk, így a bevett gyakorlattól némileg eltérően az egyes nyelvi síkok bemutatását nem a fonémák, hanem a nyelvváltozatok szintjén kezdjük.

3.1.1. A nyelvváltozatok szintje. A nyelv sokszínű, mert különböző nyelvváltozatok összessége, a nyelvváltozatok egyik fő jellemzője pedig szintén a h e t e r o g e n i t á s, vagyis a változatosság a nyelvi rendszer belső tulajdonsága. A természetes nyelveknek tehát egyetlen változatát sem lehetséges nyelvi változók nélküli kódra szűkíteni (vö. SÁNDOR 1998: 58). S z i n k r ó n n é z ő p o n t - b ó l ezért a különböző nyelvjárások, szaknyelvek, regionális köznyelvek, illetve a sztenderd egymás változatainak tekinthetők, de rajtuk kívül számolni kell még a magyar nyelv különböző állami változataival is. Az egyes nemzeti nyelvek különböző, állami változatait tehát szintén variánsoknak tekinthetjük, hiszen azok leginkább szókincsükben térnek el egymástól, illetve a többi nyelvváltozattól. Így vizsgálható a magyarországi sztenderd mellett az erdélyi, a szlovákiai, a szlovéniai, a kárpátaljai, az örvidéki, a vajdasági, a horvátországi állami változat, de akár az USA-ban vagy az Ausztráliában élő szórvány magyarság körében használt variáns is (vö. LANSTYÁK 2006a; LŐRINCZ J. 2009; LŐRINCZ G. 2016: 32–33). Ezen a nyelvi szinten az i n v a r i á n s⁷ maga a beszélők kollektív tudatában élő magyar nyelv, melynek a különböző nyelvváltozatok (ideértve a sztenderdet is) a variánsai.

A különböző nyelvváltozatok között d i a k r o n i k u s k a p c s o l a t i s f e n n - á l l, mivel más-más nyelvállapotot tükröznek, ez a viszony pedig a szinkroniában is kimutatható. Ennek szemléletes példája a variánsok léte, mert bizonyítja, hogy a változási előzmények és következmények egy nyelvváltozatban esetenként huzamosabb ideig is egymás mellett élnek: „Az előzmény – következmény párok a nyelv életének adott állapotában, szinkrón jelleggel, mint hangalakai, morféma-kapcsolati, jelentésbeli stb. variációk tűnnek föl, még ha a köztük lévő viszony

⁷ Az invariáns a bennünket körülvevő világban nem létezik önálló dologként, vagyis nem etalon, hanem absztrakció, a viszonylag egynemű dolgok osztályának a megnevezése (SZOLNCEV 1997: 60).

[...] a nyelv működésében nem is egyforma jellegű” (BENKŐ 1988: 63). „Mert ki tagadhatná például, hogy a magyar nyelvjárások [...] *ismer ~ észmer ~ ösmer ~ üsmer* alakjai a legszorosabb diakrón változási viszonyban vannak egymással?” (BENKŐ 1988: 56). Vagyis az egyes változókat alkotó változatok valamelyike már régebben használatos az adott funkcióban, a másik azonban új benne. Az új elemeknek mindig egy régebbihez kell kapcsolódniuk, hogy előbb változókat alkothassanak, majd később az új változat esetleg kiszoríthassa a régit a nyelvhasználatból (vö. SÁNDOR 2001). A szinkroniában megjelenő variációk közül az egyik tehát egy megelőző nyelvi állapot maradványa, a második pedig az előbbit túlhaladni akaró újítás (vö. BENKŐ 1988: 65). Vannak olyan változatok, amelyek egy nyelvi rendszer (nyelvváltozat) belső fejleményei, és vannak, amelyek más-más nyelvi rendszerből (nyelvváltozathoz) kerülnek egymás mellé, például nyelvjárási keveredéssel, ezek között azonban minden esetben van bizonyos szintű jelentésbeli differenciálódás (vö. GOMBOCZ 1903/1997: 61).

3.1.2. Szövegszint. Szövegszinten elsősorban a konkrét kommunikációs helyzetekben létrejövő azonos nyelvű, témájú és stílustípusú szövegeket tekintjük variánsoknak. Ennek egyik altípusa például a *p a r ó d i a*, amely egy kiinduló szöveget különböző műveletek során úgy alakít át, hogy az eredeti szöveg alapelemei felismerhetők maradjanak (vö. LŐRINCZ J. 2019). A variativitás szövegszintű vonatkozásai a fordításelméleti szakirodalomban is megjelennek, mivel több kutató a *f o r r á s n y e l v i s z ö v e g h e z* mint invariánshoz képest variánsának tekinti az *ö s s z e s a d e k v á t c é l n y e l v i s z ö v e g v á l t o z a t o t* (vö. POPOVIČ 1980; LŐRINCZ J. 2007).

3.1.3. Szintaktikai szint. Szintaktikai szinten az invariáns és a variánsok opozícióba állítása nem egyszerű feladat. Ennek oka, hogy ugyan a *s z i n t a g m á k* esetében még sokszor beszélhetünk formai variativitásról is, amikor a denotatív jelentés azonossága mellett az opozíciós párok tagjai között minimális – azaz nem morféma-, hanem csak fonémaértékű – alaki eltérés van, a *m o n d a t o k* szintjén azonban a variativitás elsősorban az információtartalmak egyértelmű azonosságát jelenti, ami a szakirodalomban már a *s z i n t a k t i k a i s z i n o n i m i t á s s a l* érintkező vitás kérdés (vö. DÖMÖTÖR 2004; HAADER 2001; LŐRINCZ J. 2010).

Ez a szint a kisebbségi nyelvváltozatokban elsősorban a tükör- vagy kölcsön-szerkezetekkel, mondattani kalkokkal hozható összefüggésbe. Ezek olyan „fordítással keletkezett két vagy több szóból álló szó szerkezetek (szintagmák) vagy nagyobb szintaktikai egységek, amelyek az átadó nyelvi szerkezettel az alkotóelemek és az összjelentés tekintetében is megegyeznek” (BENŐ 2014: 81). A variativitás szempontjából ez a szint azonban kevésbé érdekes, mivel a szintaktikai párok nem mutatnak alaki hasonlóságot, vagyis egymás szinonimái: *anyasági segély – gyermekgondozási segély, pontra tesz – rendre utasít, alapiskolán tanít – általános iskolában tanít*. A kontaktushatás a mondatok szintjén is érvényesül, leginkább a szórend kapcsán: *Mit én tudom! – Mit tudom én!, Boldog új esztendődt kívánok! – Kívánok egy boldog új esztendődt!* (vö. LANSTYÁK 2000: 206–226; BENŐ 2014: 123–132). Mivel ezek a mondatok nemcsak információtartalmukat tekintve, hanem alakilag is nagyon hasonlóak, így variánsoknak tekinthetők.

3.1.4. Lexémaszint. A lexémák szintjén az invariáns a *lexéma*, ennek variánsai az *allexák*, amelyek már nem egyetlen oppozíciós párként állnak szemben az invariánssal, hanem a szó különböző előfordulási környezetétől függően (szótári szó, szóalak, szóelőfordulás). A szó meghatározása a különböző elméleti alapú nyelvészeti szakmunkákban is bonyolult. Például a strukturalista nyelvészetben a *lexikai szón* kívül megkülönböztetnek *fonológiai*, *morfológiai* és *szintaktikai szót* is (vö. JUHÁSZ 1980; KIEFER – É. KISS – SIPTÁR 1999).

A kisebbségi nyelvváltozatok szempontjából azért kiemelt fontosságú ez a nyelvi szint, mivel ennek a szakirodalma a legkidolgozottabb, illetve mert a lexikai elemek kerülnek át legkönnyebben egyik nyelvváltozathoz/nyelvből a másikba (vö. BENŐ 2008: 109). A lexikai variánsokat elsődlegesen az *alaki kölcsönösszókkal* hozhatjuk kapcsolatba, mivel a kisebbségi magyar nyelvváltozatok ezen elemei a sztenderdben élő megfelelőik variánsai, azaz az alaki kölcsönösszó és a sztenderd megfelelője variánspárt alkotnak: *internát – internátus, infarkt – infarktus*. Az alaki kölcsönösszók gyakran egyazon nyelvre (pl. a latinra) vezethetők vissza azzal, hogy az eredeti forma az átvevő nyelvekben eltérő hangalakban honosodott meg.

A nyelvi variativitás nemcsak az alaki kölcsönösszókkal, hanem a *túlhelyesbítéssel alakváltozatokkal* is kapcsolatba hozható. A *hiperkorrekt alakok* a helyzeti kontaktusjelenségek és önálló szóalkotások közé sorolandók. Egy lexémáról akkor feltételezhető, hogy *túlhelyesbítéses* (hiperkorrekt) alak, ha sem a többségi nyelvben, sem a magyar nyelvváltozatokban nincs vele azonos hangalakú szó, de a magyarországi nyelvváltozatokban (több esetben a szlovák és a román nyelvben is) található egy hozzá nagyon hasonló hangalakú lexéma, pl. Hu *prófécia* – Fv *próféció*, Hu *kompetencia* – Er Fv Va Hv *kompetenció* (vö. LANSTYÁK 2006c: 51; BENŐ 2014: 78). A *túlhelyesbítéses* alakok legtöbbször a görög–latin eredetű műveltségsszók használata során alakulnak ki, mivel a beszélők úgy gondolják, hogy az eredeti változatok idegen hangzásúak, így azokat a „magyarosság” érdekében módosítaniuk kell. A lexikai szintű nyelvi variativitásnak vannak olyan kisebbségi vonatkozásai is, amelyek a közvetlen kölcsönösszókhoz kapcsolódnak. Bár a *közvetlen kölcsönösszók* és sztenderdbeli megfelelőik esetében alaki eltérés figyelhető meg, vagyis egymás szinonimái, többüknek azonban vannak olyan *alakváltozatai*, amelyek a többségi beszélők körében nem (vagy csak kis mértékben) használatosak, a kisebbségi beszélők körében azonban gyakoriak: pl. Fv *chripka – kripka – ripka* ’influenza’, Er *dránica – drányica* ’tetőfedő deszka’ (vö. LANSTYÁK 2006b). Az alaki kölcsönösszókat, a hiperkorrekt alakokat és a közvetlen kölcsönösszók alakváltozatait összegezve *kontaktusvariánsok-nak* is nevezhetjük.

Meg kell említenünk egy olyan lexikai szintű variánstípust is, amely *visszaszakölcsönzés* és *érv* kerül be a nyelvbe. Az ilyen jelenség a romániai magyar nyelvváltozatokban viszonylag gyakori, a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban azonban ritka (a szakirodalomban leggyakrabban említett példa a m. *palacsinta* > sz. *palacinka* > sz. m. nyj. *palacinka*; vö. LANSTYÁK 1998e: 40; BENŐ 2008: 31.) A visszakölcsönzés az a folyamat, melynek során az átvevő nyelvből (ebben az esetben a román) egy lexikai elem hangalaki módosulással visszakerül az átadó

nyelv (jelen esetben a magyar) valamelyik nyelvváltozatába, pl. m. *perzsel, pörzsöl* > r. *pírjoli* 'avart éget' > m. nyj. *pirszolál* 'ua.' (vö. BENÓ 2008: 124).

3.1.5. Morfémaszint. Morfémaszinten a rendszerhez tartozó invariáns a *m o r f é m a*, amelynek konkrét megvalósulásai, variánsai az *a l l o m o r f o k*. Az allo-morfok lehetnek *t ő v a r i á n s o k*, pl. *kő – kövek*, illetve *t o l d a l é k v a r i á n s o k* is, pl. *lépeget – látogat*. A morfémaszint a törmorfémák esetében közvetlenül érintkezik a lexémaszinttel (*s z ó a l a k v a r i á n s o k*), ugyanis az alaki hasonlóság mellett a szemantikai jelentésnek is központi szerepe van ezeken a szinteken a variáns párok tagjai között lévő azonosságok és eltérések vizsgálatában.

A különböző tő- és toldalékváltozatok nemcsak egy nyelvváltozaton belül, hanem különböző nyelvváltozatokban is összevethetőek. Ennek egyik szemléletes példája az ikés igei paradigma E/1. és E/2. személyragjainak ingadozása és alaki változatossága: *kapsz – kapol, iszok – iszom*. A morféma-változatok továbbá két nyelv viszonylatában is vizsgálhatóak, pl. az egyes és többes számú tőalakok nyelvenkénti összehasonlításával: *báseň* 'vers' – *básne* 'versek'; *árok – árkok* (vö. MISADOVÁ 2011: 70–74; TÓTH S. J. 2017: 58–60).

3.1.6. Fonológiai szint. A modern nyelvudomány történetében először a Prágai Nyelvész kör fonológusai állították oppozícióba a *f o n é m a* és az *a l l o f ó n* fogalmát (vö. PÉTER 1980), amely oppozícióban az invariáns a rendszer szintjén élő fonéma, a konkrét kommunikációs helyzetekben pedig ennek variánsai, az allofónok jelennek meg, így az anyanyelvi sztenderd fonéma-változatoktól az egyéni realizációkig számtalan fonológiai variáns létezik elsősorban a beszélt nyelvben. Például: *megy / mëgy / mägy*.

Ha a különböző nyelvváltozatok szintjén akarjuk értelmezni ezt a szembenállást, akkor azt mondhatjuk, hogy a sztenderd fonéma-változat(ok) és az egyes nyelvjárásokban egymás mellett élő változatok, illetve a különböző nyelvjárások és kontaktus-változatok viszonylatában megjelenő allofónok is idetartoznak.

4. A határtalanítás és az alaki változatosság. Fentebb utaltunk rá, hogy a határtalanítás keretében elindult egy folyamat, melynek köszönhetően néhány magyarországi nyelvészeti kiadványba már határon túli szóanyagot is beépítettek. Ebben a fejezetben az ÉKsz.² szlovákiai, illetve az Osiris Idegen szavak szótárának (TOLCSVAI NAGY 2007) romániai szócikkei közül azokat vizsgáljuk részletesen, amelyek összefüggésbe hozhatók a variativitás kérdéskörével.

4.1. Az ÉKsz.² szlovákiai és az Osiris Idegen szavak szótárának romániai vonatkozású szócikkei a variativitás tükrében. Az értelmező kéziszótár szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeinek szerzője LANSTYÁK ISTVÁN, aki a munkálatokkal kapcsolatos dilemmáit, tapasztalatait több dolgozatában is kifejtette (vö. pl. LANSTYÁK 2005a, 2006a, 2006b). A szótárba 104 önálló és 8 utaló szlovákiai magyar szócikk került be, közülük 39 függ össze a nyelvi variativitás kérdéskörével. A variánsok többféleképpen jelennek meg a szótári anyagban. Vannak esetek, amikor egy szócikkben (*bagger – báger*), vannak, amikor két vagy három különállóban egymásra nem utalva (*kurz, kurzus; intri, internát, internátus*), és vannak önálló szócikkek, amelyek kölcsönösen utalnak egymásra (*chata → hata, joghurt → jogurt*).

Jelen tanulmányban csak azok közül a párok közül emelünk ki és jellemzünk néhányat, amelyek esetében már elindult az alakok és jelentések szétválása, vagyis a szóhasadás valamelyik fázisában vannak. Ezek az esetek azért nagyon érdekesek, mert legtöbbször a két alak közül az egyik csak a magyar, a másik pedig csak a szlovák sztenderdben használatos, de a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban mindkettő megvan részlegesen vagy teljesen eltérő jelentéssel. Ha tehát egy szlovákiai magyar egy egynyelvű magyar beszélővel kommunikál, akkor csak az egyik, ha egy egynyelvű szlovák partnerrel, akkor pedig elvileg csak a másik alakot használhatja (ezek az alakok minden esetben poliszémek, és jelentéseik közel azonosak mind a magyar, mind pedig a szlovák nyelvben), viszont ha egy másik szlovákiai magyarral társalog, akkor mindkét változatot használhatja, de csak specifikus jelentésben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a jelenség természeténél fogva átmeneti jellegű: mivel a két változat nem ugyanabból a nyelvi rendszerből származik, ezért ugyanolyan joggal köthetők a szűkebb értelemben vett *dublett*ekhez,⁸ mint amennyire a szóhasadáshoz.

A *diploma* – *diplom* alakpár első tagja „összmagyar” szócikként jelenik meg a szótárban, a második pedig szlovákiai magyarként. A szóvariánsok közül az első jelentése ’oklevél’, a másodiké pedig ’szakképzettséget igazoló oklevél’. A két jelentés tehát szorosan kapcsolódik egymáshoz, de a szlovákiai magyar szócikkfejlébe található lexéma jelentéstartománya szűkebb. JAKAB ISTVÁN ennek a szópárnak az esetében megállapítja, hogy: „Vannak, akik az egyetemi, főiskolai oklevelet *diploma* alakban ismerik és használják, ellenben a tömegszervezetektől valamilyen tevékenységért – vagy versenyben elért eredményért – kapott oklevelet következetesen *diplom*-nak mondják; így különböztetik meg egymástól a kétfajta okiratot” (JAKAB 1987: 162).

A *desszert* – *dezert* alakpár tagjai közül az első ’csemege, édesség’ jelentése mellett rendelkezik ’töltött csokoládé’ jelentéssel is. A szlovákiai magyar beszélők által használt *dezert* szóalak azonban ’egy doboz kis méretű, változatos alakú töltött csokoládé’ jelentésű, ezért külön szócikkben szerepel a szótárban. Jól látszik, hogy a *dezert* alakváltozat jelentéstartománya szűkebb, mint az „összmagyar” *desszert*-é. A két szó jelentésbeli különbségére a szakirodalomban legkorábban szintén JAKAB ISTVÁN hívta fel a figyelmet, megállapítva, hogy a szlovákiai magyarok szlovák mintára a *dezert* alakkal jelölik a bonbont (vö. JAKAB 1987: 167).

Harmadikként lássunk egy olyan párt, amelynek ugyan mindkét tagja használatos a magyar sztenderdben is, de az egyik alak a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban rendelkezik olyan jelentéssel, amely a magyarországi nyelvváltozatok esetében hiányzik. A *dupláz* – *duplázik* alakváltozatok az értelmező kéziszótárban egy szócikkben ’repetát kér, ill. kap’ jelentésben szerepelnek, ami azt mutatja, hogy a szótár szerkesztői szerint funkcionális elkülönülés figyelhető meg köztük. A *dupláz* szlovákiai magyar szócikkhez szorosan kapcsolódik egy egyetemes magyar szócikk, melynek szlovákiai magyar vonatkozása is van. A *dupla* ’valaminek

⁸ A *dublett* terminus – leginkább az *etimológiai* jelzővel ellátva – mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalomban azoknak a szópároknak a jelölésére használatos, melyeknek vagy mindkét tagja átvétel egy adott nyelvben, vagy az egyik eleme belső keletkezésű, a másik pedig kölcsönzés egy rokon nyelvből (vö. pl. BÁRDOSI–KARAKAI 2008: 135).

a kétszeres mennyisége’ jelentésben „összmagyar”, ’repetá’ jelentésben azonban kizárólag szlovákiai magyar. Ebből következik, hogy a *dupláz* ’tétet kétszeréz’ ige jelentése eltér a *duplázik* ’repetát kér’ ige jelentésétől, tehát köztük legalább részleges jelentéshasadást kell feltételeznünk. Ez a példa nagyon szépen szemlélteti, hogyan bővíülhet egy lexéma jelentéstartományára, és azt is, hogy egy poliszém főnév igei származékainak jelentései hogyan távolodhatnak el fokozatosan egymástól.

A fenti szóalakpárok jelentésbeli eltérését különböző felmérések is alátámasztják (pl. SZABÓMIHÁLY–LANSTYÁK–VANČÓNÉ–SIMON 2011: 251; LŐRINCZ G. 2016: 75–80), vagyis a szótár velük kapcsolatos megállapításai empirikus adatokon alapulnak.

Érdeemes rámutatni olyan esetekre is, amikor a pár tagjainak egyértelmű alakí és jelentésbeli kapcsolata ellenére a szócikkjavaslat előkészítése során nem vetődött fel az alakpárként való megjelölés igénye: „[A] szlovákiai magyar *bordel* szónak talán még a laikus beszélők egy része is érzi az egyetemes magyar *bordély* szóval való alakí és jelentésbeli összefüggését (ez utóbbira vö. egyetemes magyar *kupleráj* 1. ’bordélyház’, 2. ’rendetlenség, felfordulás, ill. rendetlen helyiség’), de mi nem tekintjük ezeket egymás alakváltozatainak” (LANSTYÁK 2004: 178). LANSTYÁK ISTVÁN ugyan nem indokolja álláspontját, véleményünk szerint azonban az lehet az oka, hogy a két szó jelentései már annyira eltávolodtak egymástól, hogy az értelmező szótárban – szinkrón szemléletű kiadványról lévén szó – alkalmazott elvhez igazodva a szóhasadáson átesett lexémákhoz hasonlóan (pl. a *kalauz* szócikkben nem találunk utalást a *kalóz* szócikkre és fordítva, annak ellenére, hogy ezek eredetüket tekintve összetartoznak) nem tartották fontosnak ennek az információnak a közlését. Ettől kissé különbözik a *szirup* – *szörp* pár kapcsolata, mivel mindkét alak megvan a magyarországi nyelvváltozatokban is. Az első jelentése ’sűrű cukoroldat’, a másodiké pedig ’édes nedv, gyümölcslé’. A szlovákiai és a romániai magyar nyelvváltozatokban a két alak közül szinte csak az első használatos, de a második jelentésében: *szirup* ’édes nedv, gyümölcslé’. Bár a két alak etimológiai ilag összetartozik, az ÉKsz.¹-ben még nem utaltak egymásra, viszont a kisebbségi nyelvváltozatokban kialakult jelentésbeli eltérés következtében az ÉKsz.²-ben ez a kapcsolat már explicitté vált, mivel a *szirup* szócikkében történik utalás a *szörp*-re.

Az Osiris Idegen szavak szótára mintegy 1900 kölcsönszót tartalmaz, amelyeknek a különböző utódállamok nyelvében használatos változatai nem minden esetben határolódnak el egymástól élesen a szóanyagban: pl. a *bakalár*, *bakalör*, *bakalávr* alakok egy szócikkben jelennek meg, annak ellenére, hogy az első Szlovákiaiában, a második az Őrvidéken, a harmadik pedig Kárpátalján használatos (vö. TOLCSVAI NAGY 2013: 384). A szótár romániai magyar vonatkozású szócikkei között vannak olyanok, amelyek jelentése szinte azonos, és csak minimális alakí eltérést mutatnak a sztenderdben használatos változatukhoz képest. Ilyen például a *referinca*, amely a köznyelvi *referencia* variánsa, vagy a *fenta*, amely a *finta* megfelelője, ennek ellenére a szótár csak az első pár esetében utal az alakváltozatok összefüggésére. Vannak azonban olyan párok is, amelyek tagjai között már részleges jelentésbeli megoszlás figyelhető meg. A *kalifikál* alakilag nagyon hasonló a *kvalifikál* ígéhez (a szótár utal is a kapcsolatra), az első jelentéstartományából azonban hiányzik az ’értékel’ jelentésárnyalat, a *kolektív* (amely ugyan

szerepelt a szócikktervezetek között, végül azonban nem került be a szótárba) pedig nem tekinthető egyszerűen a *kollektíva* változatának, mivel jelentése 'téesz', vagyis jelentéstartománya szűkebb a hozzá hasonló sztenderd alakénál.

Az Idegen szavak szótára szócikkei kapcsán arra is érdemes rámutatni, hogy előfordulnak olyan esetek, amikor a kisebbségi nyelvváltozatokban kialakult alakok homonim viszonyba kerülnek egy köznyelvi sztenderd lexémával. Ilyen például a *bordéj*, amely a romániai magyarban 'viskó, kunyhó' jelentéssel rendelkezik, és így nem áll kapcsolatban a köznyelvi *bordély* jelentéseivel, vagy éppen a 'többféle üzletből álló kereskedelmi egység' jelentésű *komplex*, amely ugyan jelentésében részlegesen megegyezik a *komplexum* főnévvel, viszont alakilag a *komplex* melléknévvel cseng össze. Az Osiris Idegen szavak szótára egy olyan szlovákiai magyar példát is tartalmaz, amelynek ugyan nincs a sztenderdben használatos alaki megfelelője, viszont a túlhelyesbítéssel, szlovák mintára kialakult szó homonim viszonyban áll egy köznyelvi lexémával: a *restauráció* jelentése a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban 'étterem', ami nem hozható kapcsolatba a köznyelvi *restauráció* 'felújítás' lexémával.

Szólnunk kell azokról a kölcsönszavakról is, amelyeknek hangalakja és jelentése hasonló mind a szlovákiai, mind a romániai magyar nyelvváltozatokban: „[A]z egyes külső régiók nem különülnek el mindig jellegzetességeikben, sőt nem csupán hasonlóak, de egyes szóképzleti elemek szinte egységesen jelentkeznek jórészt mindegyikben” (TOLCSVAI NAGY 2013: 384; vö. még LANSTYÁK 2005b). Ennek a jelenségnek a kapcsán felvetődik a kérdés, hogy tekinthetjük-e ezeket a változatokat egymás variánsainak vagy sem. Az *alakváltozat* és a *variáns* terminus ugyan a legtöbb esetben azonos jelentésben használható, ám nem mindig. A szóban forgó párokat azért nem célszerű variánsoknak tekinteni, mivel egy beszélő nyelvi repertoárjában semmilyen körülmények között nem fordulhatnak elő egymás mellett: egy szlovákiai magyar például soha nem használja (mivel nem ismeri) a *jaurt*, egy romániai magyar pedig a *jogurt* alakot. A sztenderdben használatos *joghurt* lexémának azonban mindkettő variánsa, természetesen nem azonos nyelvi környezetben. Azok az esetek még inkább igazolják megállapításunkat, amelyeknek a sztenderdben nincs alaki megfelelője, pl. Er *gripa* – Fv *chripka* 'influenza'. Az ilyen jellegű alaki változatosság sokszor kettőnél több határon túli nyelvváltozatban is megfigyelhető, de természetesen ezek a szavak sem tekinthetők egymás variánsainak: az üdítőital, gyümölcsle, szörp Erdélyben *szukk*, Kárpátalján és Muravidéken *szok*, a Vajdaságban és Horvátországban pedig *szokk*.

Vannak olyan példák is, amikor az egyik határon túli nyelvváltozatban csak alaki, a másikban viszont alaki és jelentésbeli eltéréssel is számolni kell a sztenderdben használatos lexémához képest. A *bufet* a szlovákiai magyarban csupán a sztenderd *büfē* azonos jelentésű alakváltozata, viszont a romániai magyarban általánosan használt 'kocsma' jelentése révén már jelentéskülönbség is mutatkozik a sztenderd alakhoz képest, mivel annak jelentéstartományában nincs meg ez a jelentés.

A variánsokat nem minden esetben egyszerű elhatárolni az azonos tövű szinonimáktól (pl. *gereblyél* – *gereblyéz*), mivel mindkét csoportnál nagyfokú alaki és szemantikai hasonlóság figyelhető meg. Ilyen problémás esetek lehetnek pl. az Er *majó*, a Ka *májka*, a Va és Hv *majica*, illetve a Mv *májca*, melyek 'pólóing,

alsótrikó’ jelentése ugyan szinte azonos, alaki eltérésük azonban átlépi a fonológiai szint határát. Hasonló a helyzet a Fv *sustyáki*, illetve a Va, Mv és Hv *suskavac* ’szabadidőruha’ jelentésű párral is. Ennél a csoportnál szintén találunk olyan szósorokat, amelyeknek a sztenderdben is van megfelelőjük: Hu *praxis* – Fv *prax* – Va Hv Mv *praksza* – Er Ka *praktika*.

4.2. A Termini ht-szótár a variativitás tükrében. A dolgozat utolsó részében egy olyan online szótár és adatbázis néhány variativitással kapcsolatos vonatkozását mutatjuk be, amely a határon túli magyar nyelvváltozatokban használatos szóállományt dolgozza fel. A Termini szótár és adatbázis jellegzetességeit ennek a folyóiratnak a hasábjain pár éve M. PINTÉR TIBOR (2019) részletezte, nemrégiben pedig a szerkesztőbizottság három tagjának átfogó jellegű ismertetője (BENŐ–JUHÁSZ–LANSTYÁK 2020) is megjelent a témával kapcsolatban. Bár M. PINTÉR tanulmányában nem esik szó az alakváltozatokról, mégis fontos információt tartalmaz velük kapcsolatban, mivel az online szótár szócikkeinek felépítését a variativitással összefüggésben álló *rizsa* lexéma segítségével szemlélteti (vö. M. PINTÉR 2019: 341). A szótár szerkesztőinek meghatározása szerint az „adatbázis a külső régiók sajátos lexikai egységeit (szavait, kifejezéseit, állandósult szókapcsolatait), továbbá köznyelvi szavak régióspecifikus jelentéseit és stílusértékeit szótározza” (BENŐ–JUHÁSZ–LANSTYÁK 2020: 155). Véleményünk szerint azonban a *rizsa* két okból sem illik közéjük.⁹ Egyrészt azért, mert az 1. ’rizs’ jelentése nemcsak a határon túli régiókban, hanem Magyarországon is használatos, a 2. ’üres beszéd’ jelentése pedig nem tekinthető régióspecifikusnak, mivel szinte a teljes magyar nyelvterületen elterjedt:

1. ábra

A Termini ht-szótár *rizsa* szócikke

rizsa (fn) ~k, ~t, ~ja

1. (Gaszt) Fv (nép) (köz) (kissé biz), Va (nép) (köz) (biz), Hv (ált) (köz) (köz), Mv (ált) (köz) (biz), Hu (nép) (köz) (biz) rizs ♣ Fv Nehogy már azt higgye az öreglány, hogy "a marha szlovákok meg sem várják a gombás mártást, már eszik a snidlinges rzsát kenyérrrel". (<http://presstige.sk>) ♣ Fv A "diesolto" kifejezés elsőre úgy hangzik, mint valami olasz rizseshús. Pedig ez a "rizsa" forradalmasíthatja a motorgyártást. A Mercedes által kifejlesztett új erőforrás, mint a neve is mutatja, lényegében a dízel- és a benzinmotor kombinációja, egyesítve azok előnyeit. (www.ujszo.sk)

2. Hu (ált) (szleng) (biz) üres beszéd ♣ Hu Nem olvastam végig, mert sok a rizsa a honlapjukon, de allitolag 1992 óta mukodne, amugy meg sok mindent leirtak, tehat nem valami 10 perc alatt osszedobott. (www.magyaroklondonban.com) ♣ Hu érdekes módon a jogsértések ma az országban mindennaposak, és sok példa van rá, hogy a rendőrség úgy csúri csavarja a törvényeket ahogy kénye kedve tartja, szóval akkor miről is beszélés? // vagy csak nyomod az agyatlan rzsát? (<http://forum.index.hu>)
[hiv ríza (fn-f) 'ua' < ném Reis (fn-m) 'ua'],

[szrb ríza 1. 'ríz' 2. 'rízsszem', 3. 'rízsből készült étel' < lat oriza 'ríz, rizskása'],

[szlk ryža 'ríz' < kfn rís (ném Reis) < kkor lat rísum (rísium) ← oryza 'ríz' < gör orüdza 'ríz'],

[ném Reis 'ríz']

(→rizsás)

Megjegyzés hozzáadása.

⁹ Biztosra vesszük, hogy a *rizsa* 2. jelentésének kizárólag magyarországiént való feltüntetése a szótár koncepciója szerint jól átgondolt és indokolt, hiszen a szerkesztők kiváló nyelvész szakemberek, ennek ellenére mégsem világos számunkra ennek oka.

Az alakváltozatok szótárban való megjelenítése kapcsán egyéb kérdések is felvetődnek. A *kurz* a köznyelvi *kurzus* alakváltozata, poliszém 'tanfolyam, árfolyam' jelentéseik pedig megegyeznek, bár a két alak és a két jelentés kapcsolata mutat bizonyos szintű elkülönülést. Az online adatbázis mindkét alakváltozatot tartalmazza (ha a rövidebb *kurz* variánsra keresünk rá, akkor egyben a hosszabb *kurzus* változat is megjelenik, fordított esetben azonban a rövidebb alakot nem generálja ki a rendszer) ugyanazokkal a jelentésekkel, amit ebben az esetben sem tartunk indokoltnak, hiszen például a *dezert* – *desszert* vagy a *prax* – *praxis* pároknak a magyarországi nyelvváltozatokban használt hosszabb alakja sem jelenik meg a szóanyagban:

2. ábra

A Termini ht-szótár *kurz* és *kurzus* szócikkei

kurz (fn) ~ok, ~ot, ~a

1. (Okt) Fv (id) (közh) (biz), Va (id+nép) (közh) (köz) (ritk) tanfolyam ♥• Fv A munkahivatal elküldte egy számítástechnikai **kurzra**, de nem sok mindent tanult ott. (f.n.)

♣ Hv Mit kínál a Neptun? süllyesztési **kurz** - kirándulás hajóval 30 különféle süllyesztési pozíció - egésznap süllyesztési kirándulás hajóval a Kornati árami parkba - éjjeli süllyesztés - süllyesztés a hajóroncshoz - látogatás a tengerparti kertben - felszerelés bérlés, palack töltés - felszerelés szervisz - munka végezés a víz alatt és felügyelet rajta (www.neptun.com.hr)

2. (Pénz) (Ker) Fv (id) (közh) (biz), Va (id) (biz) (ritk) árfolyam

[ném Kurs 'tanfolyam; útirány, menetirány; árfolyam' < lat cursus 1. 'futás, szaladás', 2. átv. ért. 'folyás, forgás, menet, folyamat, irányzat'],

[szrb < lat],

[szlk kurz 'ua' < lat cursus 1. 'futás, szaladás', 2. átv. ért. 'folyás, forgás, menet, folyamat, irányzat' ← curere, cursus 'fut']

(→kochkurz, kochkurzus, kurzus, sikurzus, soförkurz, soförkurzus)

Megjegyzés hozzáadása.

kurzus (fn) ~ok, ~t, ~a

1. (Okt) Er (isk) (közh) (köz), Fv (isk) (közh) (köz), Va (ált) (közh) (köz), Ka (ált) (közh) (köz), Öv (ált) (közh) (köz) tanfolyam ♣ Er A Fülöp **kurzus** ezekre a kérdésekre gyakorlati módon próbál választ adni. Nem ismereteket akar átadni, hanem a résztvevőket segíti, hogy egy személyes találkozásuk legyen az élő Istennel (www.regnumchristi.ro) ♣ Er Február 16. és 20. között volt megszervezve Székelyudvarhelyen, a zárdánkban, a Kettő **kurzus**. (www.ferencesnoverek.ro)

2. (Pénz) (Ker) Fv (isk) (szak) (köz), Va (ált) (közh) (köz), Ka (köz), Hv (köz), Öv (ált) (közh) (köz) árfolyam ♥• Ka Olyan a dollár **kurzusa** a hrivenyhez viszonyítva, hogy nem érdemes váltani.

[lat cursus 1. 'futás, szaladás', 2. 'folyás, forgás, menet, folyamat, irányzat'],

[~m/szlk kurzus | kurz 'ua' < lat cursus 1. 'futás, szaladás', 2. átv. ért. 'folyás, forgás, menet, folyamat, irányzat' ← curere, cursus 'fut'],

[rom curs 'ua' | o (impulzus, szarkazmus) < lat, fr cursus, cours 'tanfolyam, előadás, árfolyam, vízfolyás'],

[ném Kurs 'ua' < lat cursus 'ua'],

[or/ukr kypc 'tanfolyam, előadás, árfolyam' < lat, fr cursus, cours 'ua']

(→kursz)

Fentebb esett szó azokról a szavakról, amelyeknek a különböző határon túli nyelvváltozatokban hasonló hangalakjuk van, viszont nincs megfelelőjük a köznyelvben (éppen ezért ezek nem variánsok, hanem tágabb értelemben vett alak-

változatok). Közöttük is vannak olyanok, amelyek szótestének egy része teljesen azonos, így a lekérdezés során (az előző párhoz hasonlóan) több párhuzamos találatot kapunk. A két szócikkből az is kiderül, hogy egy harmadik alak, a *szukk* is kapcsolatban áll velük:

3. ábra

A Termini ht-szótár *szok*–*szokk* szócikkei

szok (fn) ~ok, ~ot, ~ja/tyai

1. (Gaszt) **Ka** (nép) (közh) (köz), **Mv** (ált) (közh) (köz) gyümölcslé ♣ **Ka** *Gyümölcsös van, szőlő van, lehetne almá **szok**ot csinálni* mondjuk. (142_OROSZI_1973_FERFI_ANYTR) ♥• **Ka** *Ha melegem van, **iszok** egy kis hideg **szok**ot.* (f.n.)

2. (Gaszt) **Mv** (ált) (közh) (köz) üdítőital ♥• **Mv** *Már egy éve nem iszom **szok**ot, csak vizet.* (ht-kutatás)

3. (Gaszt) **Mv** (ált) (közh) (köz) szörp ♥• **Mv** *Radenszkával isszuk otthon a **szok**ot, amit az anyu csinált eperből.* (ht-kutatás)

[or/hrv],

[szln sok (fn-m) 'ua']

(→szók, szokk, vitaszokk, szukk)

Bibliográfiai adatok:

Magyar Tudomány, 2004/4, 473. o. Csemicskó István: A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről.

Megjegyzés hozzáadása.

szokk (fn) ~ok, ~ot, ~ja

1. (Gaszt) **Va** ( ) (közh) (biz), **Hv** (ált) (közh) (köz) gyümölcslé ♥• **Hv** *Nemcsak gyümölcsbű van a **szokk**, lehet céklábú vagy répábú is.* (ht-kutatás) ♥• **Hv** *A **szokk** édes a sok gyümölcsű, de nem hizlal.* (ht-kutatás)

2. (Gaszt) **Va** ( ) (közh) (biz), **Hv** (ált) (közh) (köz) üdítőital ♥• **Hv** *Szeretem a **szokk**ot, mert mindig fölfrissít.* (ht-kutatás) ♥• **Hv** *A nagy hőségbe legjobb egy **szokk**ot meginni.* (ht-kutatás)

3. (Gaszt) **Va** ( ) (közh) (biz), **Hv** (ált) (közh) (köz) szörp ♣ **Va** (1-3) *Ugyanez a jelenség nem kerüli el sem Újvidéket, sem Zentát vagy Szabadkát. Elemi példa erre, amikor a kislány **szokk**ot rendel a szegedi büfében.* (www.iv.hu) ♣ **Va** (1-3) *Az út előtt **iszok** még egy kis **szokk**ot, és elnyomom a cigit.* (www.exsymposion.hu)

[~hrv (vočni) sok (fn-m) 'ua' < ol succo (di frutta) (fn-m) 'ua'],

[szrb sok 1. 'lé, szörp', 2. 'nedv', 3. 'íz, lekvár, marmeládé', 4. 'lényeg; valaminek a lényege/veleje' < ol succo 'lé, nedv' < lat sucus 1. 'lé, állatok és növények természetes nedve', 2. 'eleviség, frissesség, erőtéljesség']

(→vitaszokk, szok, szukk)

Megjegyzés hozzáadása.

Az utolsó példa azt az esetet szemlélteti, amikor a különböző határon túli nyelvvaltozatokban ugyan szintén hasonló formájú és jelentésű szavak használatosak, de azok alaki eltérése olyan jellegű, hogy egy lekérdezés során egyszerre mindig csak egy jelenítődik meg közülük. Ezeknek az összetartozása a szótár körültekintő és alapos kidolgozottságának köszönhetően azonban könnyedén felismerhető, mivel minden szócikkben (jelen esetben a *bakalár*) történik utalás az összes olyan szócikkre (*bakalávr*, *bakalör*, *becselevr*), amely hasonló alakú és jelentésű szót dolgoz fel:

4. ábra

A Termini ht-szótár *bakalár* szócikke

bakalár (fn) ~ok, ~t, (~ja)

1. (Okt) Fv (isk) (szak) (köz) felsőfokú alapképzést elvégzett és alapfokozatot szerzett személy ♣ Fv Igent mondtak a képviselők a polgármester azon javaslatára, miszerint a labdarúgást, a kézilabdát és a **bakalár** tanulmányokat kiemelt támogatásban kell részesíteni. (www.pentacom.sk) ♣ Fv A pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem (KTE) Kereskedelmi Karának (KK) baccalaureátusi (bakkalár) (sic!) tanulmányai Érsekújvárott 1992 októberében kezdődtek meg, mint a Közgazdaságtudományi Egyetem második bakkalár-tanulmányai. (f.n.)

2. (Okt) Fv (isk) (szak) (köz) az ilyen képzésben részesült személy végzettsége (röv.:bc.)

3. (Áll) Hv (szak+közél) tőkehal ♥• Hv Szenteste nem lenne teljes, ha nem készítenénk száraz **bakalárt**.

[szlk bakalár 'ua' < lat baccalaurius 'alsóbb végzettségű diák' ← baca laureatus 'babérkoszorúval díszített'],

[hrv bakalar (m-fn) 'ua' < ol baccalario 'ua' < holland habeljauw 'ua']

(→bakalári, bakalármunka, bakalávr, bakalör, bakkalaureátus, bakkalaureátusi, bakkalaureus, becselevr, bc.)

Megjegyzés hozzáadása.

5. Összegzés. Tanulmányunkban a határon túli magyar nyelvváltozatok és a nyelvi variativitás összefüggésrendszerével foglalkoztunk. Ismertettük a *variáns* terminus meghatározásának nehézségeit a különböző nyelvi szinteken, érintettük a kisebbségi magyar nyelvváltozatok általános jellemzőit, különös figyelmet fordítva a lexikai szint kontaktusvariánsaira: az alaki kölcsönszókra, a hiperkorrekt alakokra, a közvetlen kölcsönszók alakváltozataira, valamint a visszakölcsönzött alakokra. A dolgozat gyakorlati részében olyan példaanyagot mutattunk be és elemeztünk, amely a határtalanítás programjának köszönhetően bekerült az ÉKsz.²-be, az Osiris Idegen szavak szótárába, illetve a Termini Kutatóhálózat ht-szótárába.

Jelen tanulmányban a kisebbségi magyar nyelvváltozatok és a nyelvi variativitás összefüggéseinek köznévi vonatkozásaira összpontosítottunk, a kérdéskörnek azonban vizsgálhatók a tulajdonnévi aspektusai is, például a szlovák–magyar település- és utónevek alaki változatossága kapcsán (vö. TÖRÖK 2012a: 71, 2012b: 129, 2013: 85; LŐRINCZ G. 2015, 2017).

Kulcsszók: nyelvi variativitás, kisebbségi magyar nyelvváltozatok, kontaktusvariánsok, alaki kölcsönszók, a közvetlen kölcsönszók alakváltozatai, hiperkorrekt alakok, visszakölcsönzés.

Hivatkozott irodalom

- BÁRDOSI VILMOS – KARAKAI IMRE 2008. *A francia nyelv lexikona*. Corvina Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1988. *A történeti nyelvudomány alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1998. Több központú-e a magyar nyelv? In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 345–356.
- BENŐ ATTILA 2008. *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár.

- BENŐ ATTILA 2014. *Kontaktusjelenségek az erélyi magyar nyelvváltozatokban*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. <https://doi.org/10.36240/etf-281>
- BENŐ ATTILA – JUHÁSZ TIHAMÉR – LANSTYÁK ISTVÁN 2020. A Termini „határtalan” szótára. *Magyar Tudomány* 181: 153–163.
- BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- DEME LÁSZLÓ 1998. Bomlott gondolkodású nyelvészek?! Magyar nyelvművelés = terápia nélküli diagnózis?! In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 52–53.
- DÖMÖTÖR ADRIENNE 2004. Mondatszerkezeti szinonímia és formai változatok. In: GECSÓ TAMÁS szerk., *Variabilitás és nyelvhasználat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 34. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 73–79.
- ÉKsz.¹ = *Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. JUHÁSZ JÓZSEF – SZÖKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- ELEKFI LÁSZLÓ 1996. Részleges szóhasadások mint határesetek. *Magyar Nyelv* 92: 286–296.
- FANCSALY ÉVA – GÜTI ERIKA – KONTRA MIKLÓS – MOLNÁR LJUBIĆ MÓNICA – OSZKÓ BEATRIX – SIKLÓSI BEÁTA – ŽAGAR SZENTESI ORSOLYA 2016. *A magyar nyelv Horvátországban*. Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest–Eszék.
- GOMBOCZ ZOLTÁN 1903/1997. Nyelvtörténet és lélektan. Wundt néplelektanának ismertetése. In: KICSI SÁNDOR ANDRÁS szerk., *Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 9–72.
- GÖNCZ LAJOS 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.
- HAADER LEA 2001. Mikrodiakrónia és változásvizsgálat (az összetett mondatokban). *Magyar Nyelvőr* 125: 354–370.
- JAKAB ISTVÁN 1987. *Nyelvi vétségek és kétségek*. Madách Kiadó, Bratislava.
- JAKAB ISTVÁN 1998. Nem egy, három regionális köznyelvünk van. In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 40–43.
- JUHÁSZ JÓZSEF 1980. Vázlatok a szó portréjához. In: RÁCZ ENDRE – SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 99–120.
- KEMÉNY GÁBOR 1998. Mi sem akarjuk „leválasztani” azt az ötmillió magyart! Válasz(ok) Kontra Miklósnak. In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 69–73.
- KIEFER FERENC – É. KISS KATALIN – SIPTÁR PÉTER 1999. *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KISS JENŐ 2003. Nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvjárások. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 23–56.
- KOLLÁTH ANNA 2007. Büszkeség vagy balítélet? A határtalanító szótárprogram muravidéki szójegyzékei és fogadtatásuk. In: MATICSÁK SÁNDOR szerk., *Nyelv, nemzet, identitás* 1. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest–Debrecen. 81–100.

- KONTRA MIKLÓS 1998. Bomlott gondolkodású magyarok? Nyelvművelés = diagnózis nélküli terápia. In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 49–51.
- KONTRA MIKLÓS 2006. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In: KIEFER FERENC fő-szerk., *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 380–396.
- KONTRA MIKLÓS – SALY NOÉMI szerk. 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KOZSÍK DIANA 2006. *A szenci ő-ző nyelvjárás*. PhD-értekezés. ELTE, Budapest.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998a. Nyelvművelésünk vétségei és kétségei. In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 74–101.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998b. Nyelvünk többközpontúsága – és ami körülötte van. In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 222–226.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998c. A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). In: KONTRA–SALY szerk. 1998: 227–251.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998d. Közveleg. In: LANSTYÁK ISTVÁN, *Nyelvünkben – otthon*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely. 13–16.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998e. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Pozsony.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2004. Szlovákiai magyar vonatkozású szócikkek a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadásában. In: LANSTYÁK ISTVÁN – MENYHART JÓZSEF szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*. Kalligram Kiadó, Pozsony. 166–211.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2005a. Határtalanítás (a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadása után, 3. kiadása előtt). In: MÁRTONFI ATTILA – PAPP KORNÉLIA – SLÍZ MARIANN szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum Kiadó, Budapest. 179–186.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2005b. Kölcsönszavak a magyar nyelv határon túli változataiban. In: VÖRÖS FERENC szerk., *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 224. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, Budapest–Nyitra–Somorja. 21–26.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2006a. Nyelvi változatosság a határon túli magyar szókincsben. *Kisebbségkutató* 1: 60–73.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2006b. A nyelvi változatosság mint szótártani probléma. (Adalékok a határtalanítás módszertanához). In: LANSTYÁK ISTVÁN szerk., *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 57–104.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2006c. A kölcsönszavak rendszerezéséről. In: LANSTYÁK ISTVÁN szerk., *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 15–56.
- LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk. 2011. *Magyarok Szlovákiában VII. A nyelv*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.
- LAVANDERA, BEATRIZ 1978. Where does the sociolinguistic variable stop? *Language in Society* 7: 171–182.
- LŐRINCZ GÁBOR 2015. A magyar utónevek varianciája. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica*. Nova Series 42: 127–144.

- LŐRINCZ GÁBOR 2016. *Nyelvi variativitás a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban*. Pandora Könyvek 38. EKE Líceum Kiadó, Eger.
- LŐRINCZ GÁBOR 2017. Nyelvi variativitás a szlovákiai magyar–szlovák településnevekben. In: ZIMÁNYI ÁRPÁD szerk., *Tanulmányok a bölcsészettudományok köréből. Az Eszterházy Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karának válogatott tanulmánygyűjteménye a Magyar Tudomány Ünnepe 2016-os előadásából*. Líceum Kiadó, Eger. 83–92.
- LŐRINCZ GÁBOR – LŐRINCZ JULIANNA 2020. A nyelvi variativitás elméleti kérdései. *Magyar Nyelvőr* 144: 229–253. <https://doi.org/10.38143/nyr.2020.2.229>
- LŐRINCZ JULIANNA 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Pandora Könyvek 10. EKF Líceum Kiadó, Eger.
- LŐRINCZ JULIANNA 2009. *Nyelvi jelentés és variativitás*. Selye János Egyetem, Komárom.
- LŐRINCZ JULIANNA 2010. *A variánsok helye és funkciója a magyar nyelvben*. In: BEKE ZSOLT – LANSTYÁK ISTVÁN – MISAD KATALIN szerk., *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*. Stimul, Pozsony–Bratislava. 93–106.
- LŐRINCZ JULIANNA 2019. A paródia mint intralingvális (textuális) fordítás. *Hungarológiai Közlemények* 20/1: 45–59. <https://doi.org/10.19090/hk.2019.1.45-59>
- MISADOVÁ, KATARÍNA 2011. *Kapitoly z morfológie maďarského jazyka. Kontrastívny opis niektorých morfológických javov maďarského jazyka*. Univerzita Komenského, Bratislava.
- MNSz2. = *Magyar Nemzeti Szövegtár 2*. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev>
- M. PINTÉR TIBOR 2019. Magyar nyelv a határon. A Termini magyar–magyar szótár. *Magyar Nyelv* 115: 333–347, 473–479. <https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2019.4.473>
- PÉNTEK JÁNOS 2001. *A nyelv ritkuló légköre*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár.
- PÉNTEK JÁNOS 2004. A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. *Magyar Tudomány* 165: 729–731.
- PÉNTEK JÁNOS 2017. A külső régiók. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 179–198.
- PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- PINTÉR TIBOR 2008. *Dunaszerdahely nyelvi helyzete*. PhD-értekezés. ELTE, Budapest.
- POPOVIĆ, ANTON 1980. *A műfordítás elmélete*. Madách Kiadó. Bratislava.
- SÁNDOR KLÁRA 1998. Amiért a szinkrón elemzés foszladozik. In: SÁNDOR KLÁRA szerk., *Nyelvi változó – nyelvi változás*. JGYF Kiadó. Szeged.
- SÁNDOR KLÁRA 2001. A nyelv „gyenge pontjai”. In: KÁROLY LÁSZLÓ – KINCSES NAGY ÉVA szerk., *Néptörténet – nyelvtörténet. A 70 éves Róna-Tas András köszöntése*. SzTE BTK Altajisztikai Tanszék, Szeged. 119–135.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA – LANSTYÁK ISTVÁN – VANCÓNÉ KREMMER ILDIKÓ – SIMON SZABOLCS 2011. Idegen szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban. In: SZABÓMIHÁLY GIZELLA – LANSTYÁK ISTVÁN szerk., *Magyarok Szlovákiában VII. A nyelv*. Fórum Kisebbségkutatási Intézet, Somorja. 243–253.
- SZÉPFALUSI ISTVÁN – VÖRÖS OTTÓ – BEREKSZÁSI ANIKÓ – KONTRA MIKLÓS 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest–Alsóőr–Lendva.

- SZILÁGYI N. SÁNDOR 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: FEDINEC CSILLA szerk., *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Bizottság, Budapest. 105–117.
- SZOLNCEV 1997 = СОЛНЦЕВ, В. М. 1997. *Вариантность, вариативность* [Variabilitás, variativitás]. In: *Русский язык – энциклопедия*. Главный редактор Ю. Н. КАРАУЛОВ, изд. 2-е, перераб. и доп. «Большая Российская энциклопедия». Издательский дом «Дрофа». Москва.
- Termini ht-szótár = *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis*. <http://termini.nytud.hu/htonline> (2022. 07. 25.)
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2013. A határtalanítás az Osiris idegen szavak szótárában és a szókézlet. *Magyar Nyelvőr* 137: 379–398.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2017. Az anyaország és a külső régiók, a határtalanítás. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 150–164.
- TÓTH, SÁNDOR JÁNOS 2017. *Aspekty slovensko-maďarskej porovnávej morfosyntaxe*. Univerzita J. Selyeho, Komárno.
- TÖRÖK TAMÁS 2012a. Külterületi helynevek fordíthatósága. Alsó-Ipoly mente és Zoboralja magyar dűlőneveinek szlovák változatairól. In: LENDVAI ENDRE – WOLOSZ ROBERT szerk., *Translatologia Pannonica III. Kultúrák dialógusa a soknyelvű Európában VII. konferencia tanulmánykötete*. PTE BTK FKK, Pécs. 65–74.
- TÖRÖK TAMÁS 2012b. Helynevek és fordítástudomány. A mikrotoponimák fordíthatóságáról felvidéki példák alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 117–132.
- TÖRÖK TAMÁS 2013. Hungarian Place Names – Slovak Maps. Hungarian Place Names on Slovak Maps of the Areas Around Zobor and the Lower Areas of the River Ipoly. *Eruditio–Educatio* 8/3: 71–89.

Language variability in trans-border Hungarian dialects

The aim of the present paper is to show the relationships between trans-border Hungarian dialects and language variability. In the theoretical part of the paper the authors review formal loanwords, hypercorrect forms, variants of direct loanwords and back-borrowed lexemes of Hungarian used in Slovakia and Romania. The practical part of the paper presents and analyses such Slovakian and Romanian examples which were included in the revised edition of *A Concise Dictionary of Hungarian* (ÉKsz.²), the Osiris Dictionary of foreign words, and the online dictionary of the Termini Research Network.

Keywords: language variability, trans-border Hungarian dialects, contact variants, formal loanwords, variants of direct loanwords, hypercorrect forms, back-borrowed lexemes.

LŐRINCZ GÁBOR – LŐRINCZ JULIANNA – TÖRÖK TAMÁS
Selye János Egyetem